

kiszolgáltatottságát egyaránt problematizálják. Közös ezekben a szövegekben, hogy a vágy és az ember közti kapcsolat függőségi viszonyokban (kapcsolatfüggőség, szexfüggőség) tételeződik, amely alól semmi nem nyújt feloldozást. Ennek ikonikus példája a Z. nevű alak, aki egy keresztre kötözi ki kuncsaftjait: „Megkérdeztem, hogy mit szeretne, / mint mindenkinél, / aztán kikötöttem a kereszthez, leültem egy székre, / és dohányoztam. // Mert mérhetetlenül tetszett a test kiszolgáltatása, / és tombolni akartam, mint a dühös istenek, / mondta, és hátradőlt a konyhaszéken.” Az idézetben tetten érhető a Vados-líra több meghatározó, érdekes eljárása is. E versnyelvre jellemző, hogy sortörésekkel és versszakhatárokkal széttördeli a gondolati egységeket, amivel a történetalapú versek cselekményének összeállítását, olvasó általi összerakását bizonytalanítja el. Továbbá amiatt, mert Z. a történet elmesélésének idejében és az eset megtörténtekor is széken ül, a múlt és a jelen határai elmosódnak a versbeszédben. Ezen poétikai eljárások lényege egyrészt az, hogy egy még feldolgozás előtt álló, nyers élményvilággal találkozasson az olvasó, másrészt az is, hogy a gondolati egységek és történetek helyett a szereplők megfogalmazásain időzőn el. Például mitől más, ha Z.-nek a „test kiszolgáltatása” tetszik, és nem a test kiszolgáltatottsága?

A *Nincs véna* kötet- és szövegszervezési eljárásai bár gyakran egymás ellen dolgoznak, de ha a könyvet nem az általános líraolvasói gyakorlat során szokványos módon összevissza, hanem egyben, lineárisan olvassuk, akkor egy különleges, megrengésre alkalmas olvasmányélményben lehet részünk. Irodalomkritikán kívüli, de annál fontosabb szempont lehet, hogy a kötet megtalálja azokat a segítő szakmában dolgozókat, bármilyen mentális és testi segítségnyújtással hétköznapijaikban foglalkozókat, illetve azokat a segítség elfogadásával nehezen megbirkózó embereket, akik a *Nincs vénában* közösségre találhatnak kiszolgáltatottságukban. [Magvető]

PINCZESI BOTOND

A „közelmúlt” történetisége

MÁRKUS BÉLA: *CSERES TIBOR*

Cseres Tibor szépprózája (akár az újvidéki „vérengzés”, akár a szovjet és román csapatok által megtámadott Erdély „védelme” a tárgy) egy jó darabig „került”, sőt „elhallgatott” téma gyanánt keltett érdeklődést, ám tudományos, egyszersmind olvasmányos feldolgozására Márkus Béla tett kísérletet 2022-ben megjelent monográfiájával. Cseres méltánylóg fogadtatásban részesült ugyan több évtizeden át lírikusként, prózairóként egyaránt, de szisztematikus értékelése az életmű lezárásával vált aktuálissá. Számontartják, becsülik évtizedek óta, ám csak a *Hideg napok* sokkja után vált centrális figurává, az Írószövetség elnökévé stb.

Életanyagával (katonaviselt, sőt „képzett” múltja révén), élményvilágával meg is szolgált a reá terelődő figyelmet, irodalompolitikai szerepvállalásával pedig méltó elismeréshez is jutott. Egykori versírói értékei sem merültek feledésbe, ámde olyan történelmi (háborús) ismeretek és élmények álltak rendelkezésére, amelyek mindenki

másnál hitelesebb múltidézéshez segítették hozzá. Márkus Béla könyvének (sok más egyéb mellett) „értékbiztosító” funkciója, hogy ami több mint „felszabadító” szenzáció volt, annak (érdekességét és „feltáró” érdemét megőrizve) a 21. század harmadik évtizedében nemcsak továbbélését biztosítja, hanem figyelemfelhívó gondolatmenettel a nemzeti önszemlélet kiemelten fontos (mert évtizedeken keresztül elhallgatott), bár rejtetten „dinamikus” emlékezetének eleven részévé avatja.

Nem különös, inkább természetes velejárója a háborús múltidézésnek, hogy „hétköznapi”, adott esetben erotikus élmények is szerephez jutnak, amiképpen lehettek, sőt voltak „parázna szobrok” mellett parázna élethelyzetek is. Arra Márkus Béla direkt (és indirekt) módon több ízben is céloz, hogy az erotika, illetve más „fizikai” élmények (fáradtság, betegség) egyúttal a kiszolgáltatottságnak mintegy jelképes kísérői. (A *Hideg napok* cím ezért is többszörös telitalálat.) Ez a fajta „többszintű” érzékenység jelen volt a lírikusi pályakezdésben is, amely a *Nyugat* s az utána jövők ihletésén túl egyúttal olyasfajta vallomássóság megszólaltatója, amely utóbb a katonai-fizikai kiszolgáltatottság előzménye lehet. Nagyon szerencsés ebből a szempontból, hogy szerzőnk idézi Veres Péter levelét, amelyet a fiatal, lírikus Cseresnek címzett: „ha majd lesz elég élménye és áttér a prózára, nagy dolgokat fog csinálni”. A kötet egyébként páratlan beleélő készséggel elemzi Cseres háborús verseit: „Ami háborús vers emberszemlélete esetében lényeges: a halál természetes elmúlás, nincs hősi vonása, de tán nem is lehet, hisz az ellenségnek sincs neve, nemzete. Ahol, egyetlen versben, megneveztetik, ott sem ellenségként, hanem együttérzést kiváltó halandóként, szinte barátként jelenik meg: Egy orosz katona énekelte: »mint tóba dobott kő, / elsüllyed az ifjúság«” [74.].

Kétségtelen, hogy Cseres szépprózájának sajátos jegye, hogy egyazon művön belül is váltogatja a leírás hangnemét, illetve módszerét. Ezek a „fordulatok” igazodhatnak a történetmondáshoz, bár ennek stiláris módosulásai a véletlen játékának is ki vannak téve. A szerzői megfogalmazások mellett (természetesen) az egyes szereplők megnyilatkozásai is történelmet értelmező, sőt a magyarságot jellemző futamokba torkollhatnak. S ez annál inkább szembetűnő, mert a „vad-erotikus” és az „ál-szocreál” tematikájú művek nyelvi szintjének kiterői ezt ugyancsak megengedik. Még az sem kizárt, hogy az '50-es évek „szocialista” fogalmazásmódja és sokféle nyelvi érvényre juttatása is egy nemzedék nyelvi szintjének nem egyszerű tarkaságát, hanem „szervetlenség”-ét is visszaadja.

Az egyéni sors, a háború, a rendszerváltozások olyan mértékben határozták meg a gondolkodás, illetve a nyelv horizontját, hogy ennek önmagában is lehet nemcsak személyeket, hanem nemzedéket jellemző ereje. Ilyesmire ugyanis a magyar széppróza korábbi korszakaiban is lehet példát találni. Jókai, sőt Mikszáth is sűrűn „hózzákötötte” elbeszélésmódját tárgyához, a szókincs, a beszédmód, az epikai távolítás módozataihoz. Mindebben szerepe lehet (mint annak idején Jókai vagy Mikszáth esetében is) a „megélhetési” írásmódra visszavezethető fogalmazásnak, amit aztán sűrűn variál a téma, a beszélőkre jellemző szóhasználat stb.

Márkus Béla azonban e sorok írójánál kitaróbb és ötletgazdagabb módon magyarázza mindazt, ami már a *Parázna szobrok* esetében is a sorsértelmező mozzanatok váltogatásával, az elbeszélés tréfás nyersségével is a téma lényegéhez vezet el. Sőt, arra is gondolhatunk, hogy Cseres nem az elbeszélés tréfás vegyességét adja

vissza, hanem az erotika, a „férfikedv” hullámzását sem nélkülöző színességének jut közelébe. A „véresen” komoly és a játékosan erotikus vegyülése esetleg nem pusztán elbeszélői trükk, hanem a valóság fordulatainak visszaadása. S ez a kettősség mintha a katonaelet mindennapjainak pulzálását közvetítené kivételes pontossággal.

Szerzőnk pontosan követi végig a Cseres-életmű fordulatait, azok politikai és belletrisztikai következményeit. A kötet végére még egy olyan fejezetet is beiktat [Utónézet], amely Cseres utolsó éveivel, az írószövetség elnökeként végzett tevékenységével foglalkozik. Szerfölött érdekes, fontos fejezet ez még akkor is, ha Cseres írói működése ezúttal háttérbe szorul. Viszont eme korszakának értelmezéséhez vissza kell pillantanunk 1981-ben megjelent kötetére: *Én, Kossuth Lajos: levelek Turinból*. A Kossuth–Széchenyi-ellentét, illetve -párhuzamosság dolgában páratlan felkészültséggel exponálja ennek nemzetpedagógiai tanulságait. Több száz esztendő sorskérdések taglalására ad alkalmat, főképpen a nemzeti megosztottság rendszerváltás utáni dilemmáira mintegy „ráérezve”. Márkus Béla interpretációja azért fontos a ma [sőt: a holnap!] számára, mert megalapozatlan vádaskodások és illúziók helyett a higgadt „kiütkeresés” mérlegelésével Cseres a magyar századvég dilemmáival szinte jóserő birtokában néz szembe. Mintha megérezte volna, hogy a rendszerváltás után hasonló megosztottság fog káros „választások” elé állítani.

Szerzőnk könyvének záró fejezetében áttekinti a rendszerváltáshoz vezető kulturális eseményeket, természetesen elsősorban Cseres dilemmái és vállalásai szempontjából. Ezzel olyan írói pályaképet produkál [talán első ízben a magyar kulturális politika történetében], mely nemcsak Cseres írói-közéleti sorsalakulását követi végig, a „tegnapi”, a 20. század végi változásokig és választásokig hosszabbítja meg az írói pályát, hanem teljes tárgyilagossággal, pontos eseménysorral tesz sikeres kísérletet arra, hogy az eddigieket egy irodalompolitikai vezető szerep többletével toldja meg, s ezzel olyan dilemmák végiggondolására ösztönözzön, melyek a ma és a holnap értékválasztásai során is eligazíthatnak. Ennélfogva az olvasó olyan többletélményvel teheti le a Cseres-monográfiát, amelyre eddigelé nemigen akadt sikeres példa. Ennek magyarázata: Márkus Béla nemcsak évtizedeken át volt újságíró, kritikus, lapszerkesztő, irodalomtörténész, sok-sok vitában a közösség által delegált irodalompolitikus, aki maga is részese volt a kulturális rendszerváltás harcainak. Úgy írhat tehát sikerekről és kudarcokról, hogy maga is cselekvő részese volt mindennek. A ma és a holnap értékválasztásai során tehát kivételes tanulságok remélhetők tőle. [MMA]

IMRE LÁSZLÓ